

## НОРМИ ВИБОРЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ

SPECIFIC NORM'S FEATURES OF ELECTION LAW OF UKRAINE  
AS A SUBSECTOR OF CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE

Фрідманський Р.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Статтю присвячено висвітленню окремих теоретичних питань виборчого права України. Зосереджено увагу на розкритті термінологічних особливостей категорії «норма виборчого права». Наводяться думки ряду вчених-конституціоналістів щодо аналізованого поняття. Автор зосереджує свою увагу на особливостях структури норми виборчого права.

**Ключові слова:** виборче право, суб'єктивне виборче право, джерела виборчого права, норма виборчого права.

Статья освещает отдельные теоретические вопросы избирательного права Украины. Сосредоточено внимание на раскрытии терминологических особенностей категории «норма избирательного права». Приводятся мнения ряда ученых-конституционалистов в отношении рассматриваемого понятия. Автор концентрирует свое внимание на особенностях структуры нормы избирательного права.

**Ключевые слова:** избирательное право, субъективное избирательное право, источники избирательного права, норма избирательного права.

The article deals with some theoretical issues of the election law in Ukraine. It focuses on the discovery of terminological features of the category "norm of electoral law". It is the opinion of some scholars constitutionalists in respect of the concept. The author focuses on the structural features of the norms of the electoral law.

**Key words:** suffrage, suffrage subjective sources of electoral law, rate of suffrage.

**Актуальність теми.** Норми виборчого права, як і конституційного права в цілому, виражають волю народу та політику держави, а також є формою їх об'єктивізації та показником розвитку безпосередньої демократії і ставлення держави до її здійснення і гарантування, і обмежувати їх лише нормами Основного закону та законами України є не виправданим, оскільки значна маса нормативних актів, які не мають сили закону, регулюють виборчі правовідносини та є джерелами виборчого права України, а міжнародні стандарти у сфері виборів здійснюють безпосередній вплив на вдосконалення національного виборчого законодавства.

Проблема поняття «норма виборчого права» є доволі актуальною, оскільки визначення норми права в конституційному праві й навіть у загальній теорії права і, відповідно, їх класифікація є переважно умовними.

З таких позицій дослідження норми виборчого законодавства є актуальним та перспективним. Також незважаючи на те, що упродовж останніх років у вітчизняній науковій літературі з'явилося чимало робіт науковців та практиків, присвячених дослідженню норми виборчого права (це, зокрема, праці Д.М. Белова, Ю.М. Бисаги, В.В. Кравченка, О.В. Лавриновича, О.В. Марцеляка, В.Ф. Погорілка, М.М. Рябця, М.І. Ставнійчук, Ю.М. Тодики, О.Ю. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала та ін.), проте в сучасній науці конституційного права аналізоване питання залишається малодослідженим, фактично відсутні цілісні, системні конституційно-правові дослідження з цієї проблематики. Тому нашим завданням є визначення різновидів норм виборчого права, які складають джерела виборчого права України та зарубіжних країн, аналіз їх правової природи та вироблення пропозиції щодо удосконалення національного виборчого законодавства.

**Виклад основного матеріалу.** На певному етапі розвитку суспільства постає потреба в упорядкуванні існуючих в ньому відносин. Неможливо уявити людське суспільство без регулювання поведінки людей за допомогою певних зразків, моделей, масштабів. На них й складаються, в результаті багаторазового повторення, норми, на які в майбутньому орієнтується суспільство.

Норма права як загальнообов'язкове правило лежить в самій основі конкретно-регулятивного впливу права на

суспільні відносини. Сукупність, система певних норм формує певний правовий інститут, підгалузь, галузь права, право в цілому. Але й норма права має складну структуру, насамперед – ядро, навколо якого «обертаються» її елементи та з'являються її ознаки. Виділити норму права з тої оболонки, якою вона окутана в процесі свого появи, не так просто, тому що вона (норма права) може збільшуватись, ділитись та видозмінюватись [1, с. 54].

З'являючись як результат осмислення колективним розумом, суспільною свідомістю реальних й соціально важливих процесів суспільного буття, норма права надає цим процесам або корисне, соціально ціннісний напрямок розвитку, або впорядковує, стабілізує ці процеси, встановлює стійкий врівноважений стан, або ж здійснює й те й інше. Тому нормативний зміст права, появлення норм права – це велике культурне надбання людства, елемент цивілізації [2, с. 61].

Отже, первинним й одним із найважливіших елементів системи виборчого права України, є норма виборчого права (від лат. norma – правило, взірець). Норми виборчого права як складові системи конституційного права України відображають у своїй сукупності сутність і зміст цієї галузі права [3, с. 289]. З огляду на це їх ще іноді порівнюють із клітинами, як першоосновою будь-якого живого організму, біологічної системи [4, с. 31].

На думку В. Федоренка, зазначене порівняння є справедливим і для багатьох інших органічних систем. Так, багатоаспектна система конституційного права України та всі її структурні елементи складаються саме із норм конституційного права. Останні є основою інститутів конституційного права, а також інших частин системи конституційного права – природного та позитивного, загальної частини й особливої частини, матеріального та процесуального, міжнародного і національного тощо. Тобто система конституційного права України не може існувати поза межами свого нормативного виміру. До того ж право, а згодом і його система, утворилися саме на основі норм права, які історично виокремилися з-поміж інших соціальних норм – релігійних, моральних, етичних, культурних тощо. При цьому норми права зберегли в собі властивості, притаманні всім соціальним нормам загалом [5, с. 128].

На думку С. Князева, норми виборчого права є первинним, мінімальним компонентом національного виборчого права, що зберігає всі його специфічні властивості та одночасно відображає особливості механізму юридичного впливу виборчого права на поведінку учасників суспільних відносин у сфері реалізації конституційного права громадян обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Будучи різновидом правових норм і володіючи загальними їх властивостями, що характеризують їх як об'єктивно зумовлені державно-захисні можливості суб'єктів суспільних відносин (заходи їх соціальної свободи), норми виборчого права відрізняються разом з тим притаманними тільки їм оригінальними ознаками [6, с. 128].

П. Недбайло визначає: «...норма – це не проста констатація фактів, не судження про ті чи інші їх ознаки, а обов'язкове правило, веління, що завжди вимагає певних результатів, настання чи ненастання певних наслідків. Норма – це завжди правило належної та можливої в її межах поведінки, що зобов'язує, забороняє, дозволяє ту чи іншу дію або вчинок за певних умов. Норма є імператив, який постулює належний зв'язок між людьми; вона зумовлена загрозою невідгінних наслідків для будь-кого, хто відступить від її вимог» [7, с. 73–74]. Такі властивості регулятора суспільних відносин загалом властиві й нормам виборчого права.

З огляду на безперечну первинність норми виборчого права щодо інших структурних елементів системи виборчого права України, дослідження саме їх сутності, змісту, юридичних властивостей і особливостей побудови є своєрідним «ключем» до пізнання інститутів й інших складників системи виборчого права загалом<sup>1</sup>. [8–10]. Традиційною залишається й увага науковців до дослідження відповідної проблематики у загальній теорії права [5, с. 129].

Виявлення сутності та змісту норми виборчого права як первинного складового елементу системи однойменної підгалузі права передбачає детермінацію відповідної юридичної категорії. При цьому йдеться не лише про визначення поняття норми виборчого права, а й про наповнення його належним юридичним змістом, а також виявлення основних кваліфікуючих ознак досліджуваного складника системи виборчого права України.

Цілком зрозуміло, загальні ознаки норми конституційного права дають уявлення про її загальну юридичну природу та дозволяють відрізнити її від інших соціальних норм – релігійних, моральних, культурних, етичних, корпоративних тощо [5, с. 130]. Натомість відмінність норм виборчого права України від норм конституційного права можна визначити через спеціальні, видові ознаки норм виборчого права, тобто такі ознаки, що властиві лише нормам виборчого права.

До системи загальних ознак норм виборчого права України слід віднести такі із них, як пріоритетність у національній правовій системі; установчий характер; публічно-політичний зміст; система суб'єктів нормотворення та нормозастосування; безпосередність дії; найвища юридична сила, особлива джерельна база; специфічність структури; посиленість за рахунок правового захисту Конституції України; гарантованість; теоретико-методологічна обґрунтованість [5, с. 130]. Спробуємо у найбільш загальних рисах дати характеристику цих ознак.

1) *Пріоритетність у національній правовій системі.* Досліджувані норми взаємодіють з іншими конституційно-правовими системами, становлячи тим самим основу конституційного права як галузі права. Остання ж, з огляду на предмет свого регулювання, системи суб'єктів,

функціонального призначення в механізмі правового регулювання, особливості системи джерел тощо, є стрижнем національної правової системи, її нормативною системоутворюючою основою.

2) *Установчий характер.* Більшість норм виборчого права України за своєю сутністю є установчими нормами. На це звертає свою увагу, наприклад, Д. Беслов: «...частина норм виконує установчу функцію, закріплюючи ті суспільні відносини, які вже фактично існують, або, створюючи правові передумови для появи нових суспільних відносин, що назріли в суспільстві, але не можуть виникнути та розвиватися, допоки для них не буде відповідної правової бази, яка з прийняттям Основного закону і засновується» [4; 11]. Подібною думки й В. Федоренко: «Установчий характер норм зумовлюється не лише застосуванням у їх основі однойменного методу, а й особливим предметом правового регулювання цих норм та конституційно-правовим статусом суб'єктів конституційного нормотворення та характером джерел, у яких втілюються ці норми, зокрема, характером Конституції України, більшість нормативних положень якої мають установчий характер» [12, с. 88].

Отже, норми виборчого права України встановлюють загальні засади виборчої системи України, конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу, принципи, інститути інших форм безпосередньої демократії, основи організації та діяльності виборчих комісій, конституційні засади виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

3) Норми виборчого права України подібні до від усіх інших галузевих норм конституційного права своїм змістом. На нашу думку, їх спільним предметом правового регулювання є найважливіші суспільні відносини, пов'язані з реалізацією публічно-правової влади Українського народу, Української держави, територіальних громад і реалізацією та забезпеченням конституційних прав і свобод людини в першу чергу в політичній, а також інших сферах суспільного та державного ладу [12, с. 89]. Оскільки предмету конституційно-правового регулювання властивий переважно публічно-правовий характер, а об'єктом його впливу, поряд із правами людини, що становлять предмет регулювання всіх без винятку галузей національного права, є значною мірою реалізація влади у суспільстві та державі, то можна стверджувати, що нормам виборчого права як підгалузі конституційного права України властива така кваліфікуюча ознака, як їх публічно-політичний зміст.

4) Суб'єктами нормотворення у сфері виборчого права є Український народ, Українська держава, територіальні громади. Так, зокрема, якщо говорити про акти всеукраїнського референдуму, через які народ України здійснює свої правотворчі (нормотворчі) повноваження, то найчастіше їх предметом є питання конституційного змісту, рідше – адміністративного і майже ніколи – фінансового, кримінального, цивільного, господарського та інших галузей національного права [5, с. 131].

Слід також відзначити, що суб'єкти нормотворення виборчого права, представлені, в основному органами державної влади, що пояснюється в першу чергу значним переліком суб'єктів, на яких розповсюджується відповідні правові норми. В той час, як суб'єктами нормозастосування у виборчому праві є практично всі суб'єкти правовідносин в нашій державі.

5) Більшість норм виборчого права є нормами прямої дії, тобто їхнє практичне застосування (або захист) не потребує спеціальних юридичних механізмів [13]. Тобто у безпосередній практиці норм виборчого права, можна виділити принаймні два головні змістовні аспекти. З одного боку, це нормотворчість і нормозастосування, які здійснюються органами державної влади, а з іншого – формування та розвиток якісно нового типу правосвідомості та, відповідно, правової культури суспільства, що повинні створити такий політико-правовий «фон», у яко-

<sup>1</sup> Слід зауважити, що на відміну від інших структурних елементів системи виборчого права України норми виборчого права (в контексті дослідження норми конституційного права) є одними із найбільш досліджених у сучасній українській юридичній науці. Так, тільки на дисертаційному рівні юридична природа норм конституційного права України досліджувалася в останні вісімнадцять років кілька разів.

му нормотворчість та нормозастосування щодо виборчого права набуватимуть найбільш ефективних форм. Саме цей другий аспект має виключно важливе значення, адже реальний режим конституційної законності виникатиме лише у процесі та за наслідками реалізації правових норм [11, с. 342].

6) Норми виборчого права України, будучи відтвореними у системі чинного конституційного законодавства України, мають найвищу юридичну силу щодо інших норм права. Щоправда, йдеться не про всі норми конституційного права, а лише ті з них, які об'єктивовані в Основному Законі. Стосовно них Конституція України в ч. 2 ст. 8 визначила найвищу юридичну силу. Її зміст полягає в тому, що закони й інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Основного Закону та мають відповідати йому. Правовий захист Основного Закону здійснюється насамперед Конституційним Судом України, який є єдиним органом конституційної юстиції, що наділений виключними повноваженнями вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України [12, с. 89].

7) Норми виборчого права України об'єктивуються не лише в Конституції та законах України, а й в інших джерелах права. Взаємодіючи між собою, вони тісно взаємодіють із системою джерел конституційного права України, під якою більшість вчених-конституціоналістів розуміють певну органічну систему, в основі якої лежить політична воля та легітимні інтереси основних суб'єктів конституційного правотворення – Українського народу, Української держави, територіальних громад України й інших перспективних учасників правотворчих процесів. Таким чином, на думку В. Цоклана, система сучасних джерел конституційного права України є системою різнопоряд-

кових, взаємодіючих і пов'язаних між собою ідеологічно-правовими (доктринальними), предметними і структурно-функціональними зв'язками груп джерел відповідної галузі права, які втілюють і юридично закріплюють волю Українського народу, Української держави, територіальних громад [14, с. 315].

8) Для норм конституційного права України властива специфічність їх внутрішньої побудови. Як влучно відзначає з цього приводу Д. Белов, «пізнання структури правової норми є першим кроком до виявлення критеріїв її диференціації» [4, с. 31]. Як відомо, з-поміж інших чинників, норми виборчого права різняться між собою як за особливостями внутрішньої побудови, так і за юридичними властивостями їх структурних елементів.

**Висновки.** Таким чином, до системи загальних ознак норм виборчого права України віднести наступні: 1) пріоритетність у національній правовій системі; 2) установчий характер; 3) публічно-політичний зміст; 4) система суб'єктів нормотворення та нормозастосування; 5) безпосередність дії; 6) найвища юридична сила; 7) особлива джерельна база; 8) специфічність структури; 9) гарантованість.

Норми виборчого права, будучи різновидом конституційно-правових норм і володіючи загальними їх властивостями, відрізняються притаманними тільки їм оригінальними ознаками, зокрема: 1) специфіка, зумовлена змістом предмету правового регулювання; 2) норми виборчого права мають яскраво виражений політичний характер; 3) специфічне коло адресатів норм виборчого права; 4) норми виборчого права утворюють комплексну підгалузь права, що об'єднує державно-правові, адміністративно-правові, фінансово-правові, кримінально-правові норми, а також норми ряду інших галузей національного права України; 5) своєрідність зовнішнього юридичного оформлення норм виборчого права.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права : [учебник] / О.Ф.Скакун. – Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
2. Теория держави і права. Правознавство : [підручник] / За ред. В.В. Копейчикова А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 522 с.
3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: акад. курс : [підручник] : у 2-х т. Т. 1 ; за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Юридична думка, 2006. – 544 с.
4. Белов Д.М. Структура норми, що закріплює основи конституційного ладу / Д.М. Белов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – С. 30–33.
5. Федоренко В.Л. Теоретичні основи системи конституційного права України : дис. ... д. ю. н. : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В.Л. Федоренко. – Х., 2010. – 550 с.
6. Князев С.Д. Избирательное право в правовой системе Российской Федерации: проблемы теории и практики : дис. ... д. ю. н. : спец. 12.00.02 / С.Д. Князев. – М. : РГБ, 2003. – 507 с.
7. Недбайло П.О. Советские социалистические правовые нормы / П.О. Недбайло // Антологія української юридичної думки : в 10 т. Т. 9 ; редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) [та ін.]. – К. : Юридична книга, 2004. – С. 73–95.
8. Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.02 «Конституційне право України» / О.І. Степанюк – К., 1993. – 18 с.
9. Сінькевич О.В. Норми конституційного права України : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.02 «Конституційне право України» / О.В. Сінькевич. – К., 2003. – 20 с.
10. Чистоколяний Я.В. Конституційно-правові норми в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.02 «Конституційне право України» / Я.В. Чистоколяний. – К., 2005. – 20 с.
11. Белов Д.М. Відображення нормами інституту основ конституційного ладу реальних суспільних відносин у державі: порівняльно-правовий аналіз / Д.М. Белов // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 341–343.
12. Федоренко В.Л. Норми конституційного права як основний елемент системи національного конституційного права / В.Л. Федоренко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». – Ужгород, 2006. – Вип. 6. – С. 87–91.
13. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К., 2012. – 43 с.
14. Цоклан В.І. Система сучасних джерел конституційного права України : [монографія] / В.І. Цоклан, В.Л. Федоренко ; за ред. В.Л. Федоренка. – К. : Ліра-К, 2009. – 400 с.
15. Натуркач Р.П. Специфічні риси норм виборчого права України, як підгалузі конституційного права України / Р.П. Натуркач // Науковий вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 4. – С. 33–36.